

Riksintresse för kulturmiljövården

Åkerö (D40)

Åkerö, foto KBT

KUNSKAPSUNDERLAG

Vården

Kunskapsvärde På Åkerö är det möjligt att följa hur den medeltida sätesgården utvecklas till ett frälsegods under 1600-talet och dess vidare omdaningar under 1700- och 1800-talen. Herrgårdsmiljön har stora konstnärliga och arkitekturhistoriska värden. Åkerö utgör en av Sveriges mest utsökta rokokoherrgårdar och visar sin tids arkitektur och konsthistoriska ideal, såväl till dess yttre utformning som till inredning, vilken är ovanligt välbevarad. Corps de logi med flyglar utgör byggnadsminne. Godset har personhistoriskt värde genom att det är C.G. Tessins stamgods och utformat av denna samt av Hårleman. Kulturbärare genom moderträdet till äppelsorten Åkerö.

Till miljön hör fyra vikingatida höggravfält och Sundby avhysta bytomt som utgör viktiga delar i förståelsen av den medeltida sätesgårdens och den historiska sätesgårdens framväxt och utveckling.

Upplevelsevärde

Herrgårdsmiljön med dess arkitekturhistoriskt värdefulla byggnader erbjuder stora upplevelsevärden med stora konsthistoriska och pedagogiska kvaliteter. Bebyggelsebeståndet är välbevarat och representativt för 1700-talets stilideal. Herrgårdens framträdande placering på en udde i Yngaren med vida utblickar över vattnet med en tillhörande engelsk park och allé bidrar till den natursköna upplevelsen av området. Den omgivande öppna inägomarken är av stor betydelse för upplevelsen och förståelsen av herrgårdsmiljöns planering och placering i landskapet.

Bruksvärde

Levande herrgårdsmiljö baserat på animalieproduktion kompletterat med jordbruk och skogsbruk. Omfattande, kulturhistoriskt värdefullt, fastighetsbestånd där merparten av bostadshusen fungerar som åretruntbostäder.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Åkerös ställning som byggnadsminne ska bevaras. Den omgivande miljön med öppen inägomark, engelsk park, alléer och ädellövskog ska vidmakthållas. Den öppna inägomarkens karaktär med tillhörande vägnät, kantat av alléer och omgivande ädellövskogar ska bevaras. Förutsättningarna för ett aktivt jord- och skogsbruk ska bibehållas och utveckla utan att inverka på riksintresseområdets värden.

Det innebär att:

- Byggnadsbeståndet karaktär och utformning ska bevaras och underhållas med varsamhet.
- Bebyggelsemiljön är känslig för nya inslag.
- Inägomarkens öppna karaktär och den framträdande allén ska brukas och skötas på ett sådant sätt att landskapsbilden består. Vid behov bör allén kompletteras med nya träd.

Beskrivning

Naturgeografi

Ö i norra Yngaren vars nordvästra del ingår i Katrineholmsåsen. Öns centrala delar består av mjukt kuperade, uppodlade lerjordar som omges av skogsklädda moränhöjder. De sluttande stränderna uppvisar en trädridå mot sjön.

Dagens landskapsbild

Öppet, mjukt böljande åkerlandskap i de inre delarna av ön i anslutning till den allé som leder fram till herrgårdsmiljön vid vattnet i öster. Åkerlandskapet kantas av skogsklädda moränhöjder och utmed Yngarens stränder löper en tunn trädridå som delvis skymmer vattenytan. Ädellövskog dominerar flera av de moränhöjder som ligger i åkermarken. Vid herrgården finns rester av en engelsk park. Utblickar över sjön Yngaren saknas utom i anslutning till själva herrgården. Sydväst om herrgården har det tillkommit en rad mycket stora, ekonomibyggnader för gris och kycklinguppfödning.

Dagens brukande

Gris och kycklinguppfödning, spannmålsodling, fastighetsförvaltning samt skogsbruk, enligt säteriets hemsida januari 2010.

Dagens bebyggelsestruktur

På Åkerö är all bebyggelse samlad till herrgårdsmiljön i öster. Efter att greve Carl Gustaf Tessin köpt Åkerö 1747 lät han uppföra en rokokoherrgård år 1750, ritad av arkitekten Carl Hårleman. Den ansågs vara dåtidens rikast utsmyckade gård i landet. Vid sidan om corps de logi uppfördes flyglarna 1757, ritade av Tessin själv. I anslutning till mangården anlade Tessin en terrasserad trädgård, där moderträdet till Åkeröäpplet alltjämt står kvar. Det är troligen planterat av Tessin själv som införde många nya fruktsorter till Sverige.

De arbetarbostäder och ekonomibyggnader som ligger i anslutning till uppfarten till mangården är huvudsakligen från 1800-talet. De är uppförda med faluröda fasader och vitmålade snickerier. I anslutning till de äldre arbetarbostäderna finns det ett nyligen uppfört bostadshus med för miljön väl anpassad utformning. Samtliga hus bebos av åretruntboende, ca 15 familjer, enligt säteriets hemsida januari 2010.

I sydväst finns ett brukningscentrum från 1900-talet som utökats med stora, moderna stallar för uppfödning av gris och kyckling under 2000-talet.

Historiska skikt

Bronsålder – äldre järnålder -Först under bronsålder bildar Åkerö en ö. I nordväst finns två skärvstenshögar och söder om herrgården finns ett röse som visar att området var bebott redan under bronsålder. Under äldre järnålder visar stensättningar att området fortsätter att vara bebott. Sannolikt börjar några av öns gravfält att anläggas under denna tid.

Yngre järnålder - På ön finns fyra större gravfält som kan tyda på att det funnits flera bebyggelseenheter på ön under yngre järnålder. Av sammanlagt närmare 200 gravar är över 70 st högar som talar för en relativt omfattande bebyggelse på Åkerö under vikingatid.

Medeltid - Under senare delen av 1300-talet är gården Åkerö känd som sätesgård med ett typiskt läge på en ö. I norr ligger platsen för Sundby by, en avhyst by. Namnet Gammelgårdsviken i väster på 1750-talets karta, kan tyda på en äldre bebyggelse i denna del. Mangården var avskild från resten av ön in på 1700-talet genom vattenfyllda vallgravar, vilka idag kan upplevas som spår i terrängen, väster om herrgården.

Under 1500-talet byggde släkten Bielke ett slott på ön. Eric Dahlbergs avbildning i "Suecia Antiqua" visar en byggnad med tinnar och torn. Efter att slottet eldhärjats under 1600-talet lämnades det att förfalla. Markslagets indelning i inäga och utäga kan genom äldre kartmaterial följas bakåt i tiden till minst 1600-talet.

År 1747 köpte greve Carl Gustaf Tessin Åkerö och lät uppföra en rokokoherrgård, ritad av arkitekten Carl Hårleman. Flyglarna som uppfördes 1757 ritade Tessin själv. Som ersättning för rivna tjänstebostäder uppfördes en "inspektorsbyggnad" i sten, vilken numera är rivet. I den terrasserade trädgården, anlagd av Tessin finns moderträdet till Åkeröäpplet. På karta från 1753 återges tegelbruk i söder och en tegelugn i norr. Dessa har ett direkt samband med uppförandet av det nya stenhuset. Vid denna tid hade man ett färjeläge i norr på fastlandet vid Hässelängen där stall och vagnshus låg.

Under 1800-talet uppfördes arbetarbostäder och ekonomibyggnader utmed uppfarten till mangården. Vid mitten av 1800-talet, 1845 fick man landförbindelse via en bro och smal vägbank i norr. På 1900-talet uppfördes ett nytt brukningscentrum i sydväst som expanderat med nya djurstallar under 2000-talet.

Värdetext 1987

Åkerö: Herrgårdslandskapet kring Åkerö, sätesgård sedan medeltiden. Anläggningen är tidstypiskt anlagd på en ö, och karaktäriseras nu av sin rokokoplanering, planerad av C G Tessin och C Hårleman.

Historiska näringar

Jordbruk och skogsbruk.

Kommunikation

Färjeläge på fastlandet i norr vid Hässelängen där stall och vagnshus låg. Landförbindelse sedan 1845 via en smal vägbank som delvis består av en smal rullstenås, utlöpare av Katrineholmsåsen.

Samhällsfunktioner

Makt

Sätesgård under medeltid, herrgård för adeln under historisk tid.

Vems landskap

Adelns

Visuella/ historiska samband

Kontinuitet från medeltida sätesgård som går tillbaks till vikingatida enheter.

Herrgården har en framträdande placering på en udde och är synlig på långt avstånd över Yngarens vatten. Huvudbyggnaden ligger på vad som tidigare var en vattenomfluten ö, avskild genom en vallgrav. En lång lindallé leder fram till herrgårdsmiljön.

Koppling till naturgeografi

Herrgårdsmiljön framträdande placering på en udde i en sjö.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet: Åkerö (D40)

Socken: Bettna sn

Kommun: Flens kommun

Karaktärstyp: Herrgårdsmiljö

Karaktärsord: Högrävfält, medeltida sätesgård, vallgravar, Bielkes slott, C.G.Tessin och Hårlemans rokokoherrgård, Åkeröäpplets stamsträd, engelsk park, alléer, arbetarbostäder, ekonomibyggnader.

Befintliga skydd

Byggnadsminne, 3 kap. KML. Åkerö

Fornlämningar, 2 kap. KML

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB

Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag.

Uttolkning av gräns 2014

Riksintresset omfattar hela ön och herrgårdslandskapet med dess tillhörande produktionsmarker. De stora järnåldersgravfälten avspeglar äldre övergivna enheter.

Tid	Bebyggelse och Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ - lämningar Illustrationsförslag
Bronsålder	Två skärvtenshögar i NV. Röse i Ö. Betesmark, svedjebruk	Vattenvägar.		Skärvtenshögar, röse
Äldre, yngre järnålder	Fyra gravfält, sammanlagt minst 70 högar och 130 stensättningar. Flera bebyggelseenheter.	Vattenvägar	Storbondebygd	Höggravfält
Senare delen av 1300-talet	Åkerö är sätesgård Jordbruk	Vattenväg	Adelns sätesgård	Vallgravar
1500-talet	Slott uppfört av släkten Bielke Jordbruk	Vattenväg		Avbildat av Eric Dahlberg i Suecia Antiqua
1600-talet	Slottet eldhärjas och förfaller. Avhyst by Sundby i N, ev ytterligare avhyst enhet vid "Gammalgårdsviken". Jordbruk.	Vattenväg	Adeln - säteribildning	
1700-talets mitt	C. G. Tessin köper Åkerö och låter C Hårleman ritat en rokokoherrgård. Bebyggelsen samlas vid herrgården. Jordbruk, två gårdar på 1700-talskarta över Åkerö.	Vattenväg från Hässeläng i NNO, där stall och vagnslider finns	Adeln, en av rikets mest betydande familjer	En av Sveriges främsta rokokoherrgårdar. Åkeröäpplets moderträd.
1800-talet	Arbetarbostäder och ekonomibyggnader uppförs.	Bro - landförbindelse		Arbetarbostäder, Engelsk park
1900-talet	Nya ekonomibyggnader i sydväst tillkommer. Jordbruk			Ladugård från tidigt 1900-tal
2000-talet	Nya stallar tillkommer Jordbruk, gris och kycklinguppfödning			Stora djurstallar från 2000-talet